

NAUKI TEORIA KAMIŃSKIEGO – filozoficzno-metodologiczna refleksja nad nauką, formułowana na KUL przez S. Kamińskiego i zaliczana do typu teoretycznych nauk o nauce.

TEORIA NAUKI A INNE NAUKI O NAUCE. N. t. należy odróżnić od filozofii nauki, logiki nauki i metodologii nauk oraz historii nauki, psychologii nauki i socjologii nauki, a także w odróżnieniu od szeroko rozumianego naukoznawstwa, określanego jako zbiór nauk praktycznych o nauce, obejmujący politykę i ekonomię nauki, prakseologię, organizację i zarządzanie, informację naukową czy naukometrię.

Wprowadzony przez Kamińskiego podział nauk o nauce nie gwarantuje rozłączności, a sam Kamiński proponował jednak inne uporządkowanie nauk o nauce: humanistyczne, filozoficzne, formalne. Zakres i treść terminu „teoria nauki” nie są dobrze ustalone i różnią się znacznie w zależności od tradycji. W filozofii klasycznej n. t. utożsamiana jest niekiedy z filozofią nauki w sensie właściwym, tj. oznacza teorię nauki jako bytu, teorię poznania naukowego oraz teorię ostatecznościowo wyjaśniającą naukę jako dziedzinę kultury. Dość często (zwł. u autorów franc.) n. t. nie różni się od epistemologii rozumianej jako teoriopoznawcza krytyka możliwości nauki (poznania naukowego ogólnie oraz poznania w ramach poszczególnych typów nauk), poszukiwanie wspólnych założeń i metod nauk oraz analiza postaw teoriopoznawczych. Niekiedy zaliczana jest do nauk formalnych o nauce obok metodologii nauki lub traktowana jako element kompleksowo rozumianej metanauki nazywanej metodologią nauk, obok metodologii nauk sensu stricto, semiotyki (logiki języka) oraz teorii argumentacji. Kamiński twierdził, że wybór terminów „teoria nauki”, „metodologia” czy „filozofia nauki” jest właśc. „sprawą zwyczaju narodowego, a nawet konwencji” (*Nauka i metoda*, 40). Podkreślał, że badania nad nauką powinny uwzględniać wszystkie jej aspekty: humanistyczny, logiczny, filozoficzny i aksjologiczny. Wskazywał, że tradycyjnie zainteresowania n. t. skupiają się wokół koncepcji nauki (tj. jej przedmiotu (materialnego i formalnego), celów, metod), formułowania typologii nauk i wykrywania metodologicznych osobliwości poszczególnych typów, a także ustalania funkcji i miejsca nauki w kulturze. Pod terminem „logiczna teoria nauki” rozumiane są badania logiczno-metodologiczne nad nauką, tj. badania nad pojęciami niezbędnymi do scharakteryzowania nauki

(teoria, prawo naukowe, uzasadnianie itd.) oraz formalnymi relacjami między teorią i zdaniami ujmującymi dane doświadczenia, jak również nad relacjami między zdaniami/wyrażeniami składającymi się na teorie. Tak rozumiana logiczna n. t. zajmuje się nauką jako systemem twierdzeń, a więc rezultatów, i bada elementy, z których nauka się składa wraz ze zbudowanymi z nich strukturami. Tego rodzaju badania utożsamia się niekiedy z filozofią nauki zapoczątkowaną przez Koło Wiedeńskie. Nierzadko w ramach n. t. łączy się logiczne, metodologiczne i teoriopoznawcze zagadnienia z problematyką historyczno-społeczną dotyczącą nauki. Czynią tak np. marksiści, niektóre odłamy feministycznej filozofii nauki, tzw. studia o nauce, technice i społeczeństwie (ang. STS Studies), studia nad nauką laboratoryjną (K. Knorr-Cetina), teoria sieci podmiotów działania (actor-network theory B. Latoura). W tym nurcie łączy się badania historyczne, filozoficzne i socjologiczne nad nauką, w celu odkrycia faktycznych mechanizmów rozwoju nauki, czynników epistemicznych, społecznych, politycznych, wpływających na wybór obszarów czy pytań badawczych i teorii wyjaśniających oraz w celu ujawnienia znaczenia wiedzy naukowej w rozwoju społecznym i wzajemnych relacji nauka-społeczeństwo. Przy tym ujęciu załamuje się odróżnienie nauk teoretycznych i praktycznych o nauce. Niekiedy przypisuje się tego typu analizom wagę praktyczną w budowaniu społecznych i prawnych mechanizmów kontroli nauki.

UJĘCIE CELU TEORII NAUKI. W ujęciu Kamińskiego, wyłożonym w dziele *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk* (kolejne wyd. poprawiane i uzupełniane), zasadniczym celem n. t. jest wyjaśnienie natury nauki w ujęciu historycznym i systematycznym. W ujęciu systematycznym n. t. charakteryzuje naukę jako poznanie pewnego rodzaju oraz wiedzę jako wytwór tego poznania. Przez wskazanie determinantów natury nauki bada kwestię wielości i jedności nauk, formułuje typologie nauk, zależności między typami nauk i między poszczególnymi dyscyplinami. Wreszcie wyjaśnia naukę jako dziedzinę kultury oraz jej znaczenie w kulturze i relacje do innych dziedzin (zwł. techniki oraz moralności i religii). Jako determinanty natury nauki Kamiński wymienił: cele poznania naukowego, jego przedmiot, metody badawcze, język, problematykę, genezę, strukturę i funkcje. Odróżnił przedmiotowe cele teoretyczne nauki (opis, wyjaśnianie, interpretacja humanistyczna,

przewidywanie) od celów praktycznych (np. formułowanie ekspertyz) i od „owoców” nauki w postaci wynalazków oraz wszelkich innych zastosowań wiedzy naukowej. Celem analizy nauki jest uwyrażnienie założeń filozoficznych (zwł. metafizycznych, epistemologicznych, antropologicznych, np. jednorodności i poznawalności świata, obowiązywalności zasady przyczynowości), leżących u podstaw uprawiania nauki i akceptacji jej tez. Kamiński podkreślał zwł., iż w n. t. „niepodobna a filozoficznie traktować o przedmiocie wiedzy. [...] Jakiegokolwiek próby wyeliminowania stąd filozofii kończą się jedynie zepchnięciem jej w sferę nie uwyrażnionych implikacji metanaukowych” (*Nauka i metoda*, 185).

PROBLEMATYKA TEORII NAUKI. W ramach rozważań nad naturą poznania naukowego pojawia się problematyka obserwacji i jej uteoretycznienia, języka opisu danych, faktu naukowego, niezdeteminowania hipotezy przez dane uzasadniania, typów dopuszczalnego w nauce wyjaśniania, wyboru hipotezy wyjaśniającej, zmian przyjętej teorii wyjaśniającej, stosunku terminów i twierdzeń nauki do rzeczywistości (kontrowersja realizm – instrumentalizm) oraz wielu innych. Analizowane są również zasadnicze typy metod, ich obszar zastosowań, wartość poznawcza i ograniczenia, a także spory związane ze stosowaniem metod (o ostateczną instancję poznawczą: racjonalizm – irracjonalizm; o źródła wartościowej wiedzy: empiryzm – aprioryzm; o wartościowy rezultat badań: nomotetyzm – idiografizm; o właściwą metodą poznania humanistycznego: naturalizm – antynaturalizm).

Współcześnie zrezygnowano z poszukiwania jednej uniwersalnej metody postępowania naukowego i akceptuje się pluralizm metod. Wskazanie determinantów natury nauki pozwala Kamińskiemu na scharakteryzowanie typów nauk w formie opozycji: nauki aprioryczno-dedukcyjne, a empiryczno-indukcyjne; nauki przyrodnicze a humanistyczno-społeczne; nauki teoretyczne a praktyczne, oraz na ujawnienie osobliwości metodologicznych każdego z typów. Jako typy o wyróżnionym statusie metodologicznym, Kamiński wymienił filozofię i teologię.

Przeprowadzenie typologii nauk i faktycznie obserwowana specjalizacja nauk poniekąd wymuszają postawienie pytania o jedność wiedzy. Współcześnie odrzuca się neopozytywistyczną koncepcję jedności wiedzy na podstawie wspólnego języka i metody lub struktury logicznej. Proponowana jest

koncepcja nauki jako sporządzania „map rzeczywistości” wyznaczanych celem, jakiemu mają służyć (Ph. Kitcher, H. Longino). Kamiński uważał, że obok wymienionych czynników formalnych – współcześnie kwestionowanych – są pozaformalne czynniki unifikacji dyscyplin naukowych: powiązania genetyczne między dyscyplinami, cel przedmiotowy oraz systemy wiedzy uniwersalnej, tj. filozofia i wiedza formalno-prakseologiczna. Istotne są zwł. ostatnie, ponieważ wszystkie dyscypliny naukowe zakładają pewne minimum twierdzeń ontologicznych i epistemologicznych oraz posługują się regułami opartymi na filozofii i poznaniu formalno-prakseologicznym. Uwyrażnienie i refleksja nad tymi twierdzeniami oraz regułami – twierdził Kamiński – może przyczynić się do zwiększenia jedności nauk i ich zintegrowania.

Sposób uprawiania n. t. w aspekcie systematycznym nie jest jednolity. Jedni myśliciele stawiają sobie zadania opisowe, tj. analizują faktyczną naukę, wykorzystując także metody nauk społecznych, dla wykrycia prawidłowości rządzących jej naturą i rozwojem. Inni (zwł. filozofowie) przyznają tego typu rozważaniom charakter normatywny w tym sensie, że ujęcie natury nauki, uzyskane metodą analiz krytyczno-wyjaśniających, wyznacza wzorzec uprawiania nauki. W jego świetle można ocenić faktycznie uprawianą naukę oraz wskazać drogę do realizacji tego wzorca. Stąd wyróżniana jest n. t. deskryptywna i normatywna. Kamiński twierdził, że pytanie o naturę nauki ma wymiar zarówno *quaestio iuris*, jak i *quaestio facti*. Obie odpowiedzi implikują trudności, nie prowadząc do sformułowania ponadczasowego, uniwersalnego i dokładnego kryterium naukowości.

HISTORIA KONCEPCJI NAUKI. W ujęciu historycznym n. t. analizuje rozmaite koncepcje nauki, wskazując zachodzące w dziejach przemiany w rozumieniu wskazanych determinantów natury nauki. Kamiński wyróżnił wielkie koncepcje nauki: klasyczną (Arystoteles), nowożytną (Galileusz, I. Newton), pozytywistyczną (A. Comte, E. Mach, Koło Wiedeńskie), popperowską (K. R. Popper). Wykorzystując podejście Kamińskiego, przez determinanty natury nauki można wskazać także szereg koncepcji obecnie rozwijanych: Th. S. Kuhna, L. Laudana, B. van Fraasena, koncepcje feministyczne i in. Bada się również związki między historią nauki (osiągnięciami nauki) a pojawiającymi się koncepcjami nauki, jak też historyczno-społeczne czynniki zmian sposobów uprawiania nauki, założenia

filozoficzne tych sposobów oraz kryteria naukowości uwikłane w daną koncepcję nauki. Konieczne jest – twierdził Kamiński – konfrontowanie dziejów pojęcia nauki z dziejami samej nauki oraz filozofii. Idee naukowe nie rozwijają się bowiem samodzielnie, lecz w wyniku wielu czynników kulturotwórczych, a nauka zakorzeniona jest w określonych koncepcjach filozoficznych.

ROZWÓJ TEORII NAUKI. Potrzeba rozwijania n. t. uzasadniana jest względami teoretycznymi i praktycznymi. Kamiński wskazywał, że współczesna nauka jest zjawiskiem, którego zrozumienie wymaga rozpatrzenia wielu aspektów. Nie można nie rozumieć nauki, która jest związana z całą aktywnością człowieka i ma kolosalny wpływ na wszystkie dziedziny życia społecznego. Ponadto „[z]a każdą wielką teorią naukową stoi jakaś filozofia” (tamże, 7), najczęściej nieświadomiona, gdyż sami uczeni nie tworzą n. t. ogólnej. Nie da się zaprzeczyć, że rozumienie natury poznania naukowego, jego pozycji wśród innych typów poznania i świadomość dróg oraz środków są pomocne w zdobywaniu nowej wiedzy o świecie. Stąd – stwierdził Kamiński – „jakaś ogólna teoria nauki winna poprzedzać i zamykać dociekania naukowe” (tamże). Miałaby ona wspomagać postęp nauk oraz pozwolić sterować nauką tak, aby jej rozwój służył człowiekowi.

S. Kamiński, *Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lb 1961, 1981³ (pt. *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lb 1992⁴); A. Bronk, *Wielość nauk i jedność nauki. (Stanisława Kamińskiego opcje metodologiczne)*, w: S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Lb 1992⁴, 345–370; Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Lb 2000, 2007⁴.

Agnieszka Lekka-Kowalik